

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Column: Amsterdam-Zuid in donkere tijden. Het oorlogsdagboek van een ondergedoken baby

Auteur: Berber van der Kaaij

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 47.1, 45-48

© 2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

AMSTERDAM-ZUID IN DONKERE TIJDEN

HET OORLOGSDAGBOEK VAN EEN ONDERGEDOKEN BABY

Berber van der Kaaij

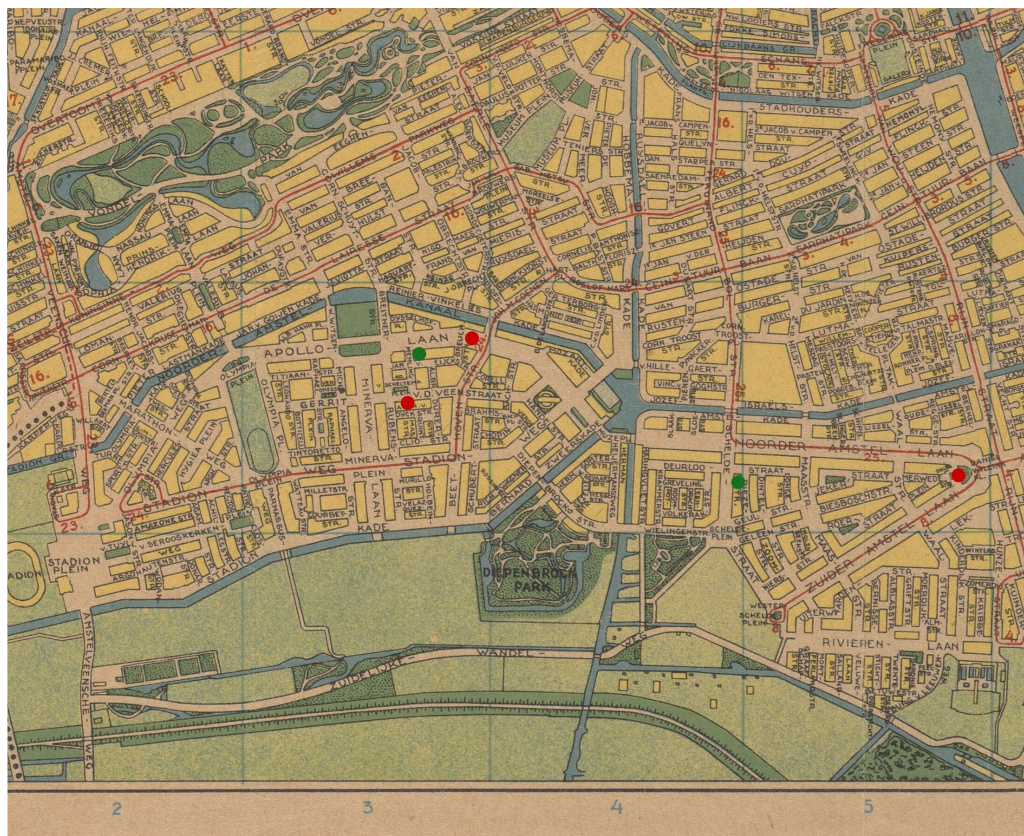
‘Ik ben een kerstkindje, de mensen zeggen een gelukskindje.’ Zo begint het oorlogsdagboek van Berdi op 26 december 1942. De Joodse Beri werd een dag eerder geboren in Amsterdam en werd een paar dagen later ondergebracht bij Margaretha (Greet) van Hinte en Cornelia (Cor) Hennekam. Om de overlevingskansen voor Berdi te vergroten moesten haar ouders ergens anders onderduiken. Dus gescheiden van haar ouders werd ze liefdevol opgenomen door deze twee vrouwen. Zij hielden in naam van Berdi een dagboek bij.

Het bijhouden van het dagboek bleef tot aan de bevrijding van Nederland in mei 1945 een routine. Iedere dag werd een stukje geschreven door Greet over het dagelijks leven van het pleeggezin: de eerste stapjes van Berdi, het bezoek dat langskomt en de wandelingen die ze maken. Toch was het leven soms allesbehalve normaal. Het gezin woonde in Amsterdam-Zuid, eerst op de Scheldestraat en later op de Memlingstraat. Ik zal drie momenten uit de verslagen van Greet behandelen die de harde realiteit van de oorlog in de stad illustreren: de razzia op het Daniël Willinkplein, de fusillade op de hoek van de Apollolaan en de Beethovenstraat en het bombardement van het SD-gebouw in de Euterpestraat.¹

Daniël Willinkplein

Op zondag 20 juni 1943 schreef Greet: ‘Vandaag is één van onze ellendigste dagen geweest. Het was net een prachtige dag, iets dat we de laatste zondagen niet meer hebben gehad.’² Dat deze dag anders was dan alle andere dagen blijkt al snel. De krantenbezorgers kwamen langs de huizen en verzochten de mensen om binnen te blijven.³ Vervolgens werd

de Rivierenbuurt afgesloten: vanaf de Berlagebrug, langs de Ceintuurbaan en langs de Rivierenlaan (nu: President Kennedylaan). Het pleeggezin zag vanuit het raam hoe de Joodse bevolking zich verzamelde voor de Wolkenkrabber op het Daniël Willinkplein.⁴ ‘De straat was overbevolkt, iedereen zag bleek en sprak geagiteerd [opgewonden]. Zo werden de Joodse mensen als lastdieren weggevoerd, bepakt en bezakt met eten, dekens, potjes en pannetjes en wat al niet.’⁵ Tijdens deze razzia klopte de *Deutsche Polizei* bij het pleeggezin aan om de persoonsbewijzen te controleren; een spannende situatie, aangezien het persoonsbewijs van Berdi onder valse voorwendselen was verkregen. Ze stond namelijk als dochter van Cor en een onbekende vader in het bevolkingsregister ingeschreven. Hoewel dit gelukkig niet werd opgemerkt, zagen Greet en Cor wel met lede ogen aan hoe hun burens werden afgevoerd. Op 20 juni 1943 werden de laatst overgebleven Joden opgehaald voor deportatie in Amsterdam-Zuid en -Oost. Tijdens deze razzia werden meer dan vijfduizend Joden opgepakt en afgevoerd naar Kamp Westerbork.⁶

Afbeelding 1. Kaart van Amsterdam-Zuid met daarop aangegeven de woonadressen en oorlogsactiviteit die plaatsvonden in 1943-1944. Bron: Een kaart van J.W.M van der Stok, Kaart van Amsterdam ca. 1945. Kaart. Stadsarchief Amsterdam: kaarten van geheel Amsterdam, inv.nr.

Apollolaan/Beethovenstraat

‘Vandaag scheen de zon, maar ook voor velen was ze toch niet te zien. Er is weer iets ontzettends gebeurd vannacht.’⁷ Het was de nacht van 24 oktober 1944 en het pleeggezin werd ‘s nachts wakker van schietgeluiden. Vanwege het kantoor van de SD (*Sicherheitsdienst*) dat om de hoek zat, waren ze niet verbaasd. Toen ze in de ochtend explosies hoorden, dachten zij dat er kolen werden gestort, maar niets bleek minder waar. Joke, het meisje dat hielp in de huishouding, vertelde bij aankomst op de Memlingstraat dat op de hoek van de Apollolaan en de Beethovenstraat een fusillade had plaatsgevonden en er ‘drie villa’s in de as zijn gelegd.’⁸ De vrouwen waren geschokt en gingen meteen de straat

op om te kijken of het nieuws klopte.

De fusillade bleek een vergeldingsactie te zijn voor de liquidatie van de SD’er Herbert Oelschlägel, die de dag ervoor had plaatsgevonden. Negenentwintig willekeurige mannen die gevangen zaten op de Weteringschans zijn die dag om het leven gekomen.⁹ De kranten lieten het nieuws niet onvermeld. De *Deutsche Zeitung in den Niederlanden* meldde alleen het overlijden van de SS-man.¹⁰ *Radio Oranje* deed wel melding van beide incidenten. Dit nieuwsbericht werd overgenomen door *Nieuws van dezen dag* en *Amigoe di Curacao: Weekblad voor de Curacaosche eilanden* op 27 oktober 1944.¹¹ Twee weken later vermeldde ook de verzetskrant *De Waarheid* de liquidatie

Afbeelding 2. Als represaille!

Bron: C.P.R. Holtzapffel; Amsterdam; november 1944; foto; NIOD.

en de represailles.¹² Het pleeggezin wist op het moment van schrijven niet om wie het ging en wat er precies was gebeurd. Wel waren er speculaties: 'Naderhand hebben we gehoord, dat degenen die ze neergeschoten hebben politieke gevangenen geweest zijn vanuit de strafgevangenis Amstelveenseweg. Zeker weten we niets.'¹³

Euterpestraat

Op 27 november, een maand na de fusillade aan de Apollolaan, deed Greet verslag van wat er de dag ervoor was gebeurd. De dag begon rustig: 'Het zonnetje scheen en de vliegtuigen waren niet in de lucht. Het was een dag mooi weer.'¹⁴ Mimi, een vriendin van het pleeggezin, was op bezoek. Al snel zag het gezin dat 'een vliegende bom afgeschoten werd'. Ineens waren er veel vliegtuigen in de lucht, de paniek brak uit en het pleeggezin, Mimi en de bovenburen, het gezin King, verzamelden zich in de kelder.¹⁵

We hielden ons hart vast en gilden hysterisch (...). Een oorverdovend gekraak. Al onze ruiten kwamen naar beneden, toen was het voorbij. De twee gebouwen van de

SD lagen in elkaar; het achterste stuk van onze straat lag in puin en stond in brand. Het tehuis voor ouden van dagen lag tegen de wereld. (...) Beneden was een raam helemaal verbrijzeld, de gordijnen hingen los, boven waren alle ramen stuk en zelfs een heel kozijn was weggeslagen. Het was een ware ravage.¹⁶

Nadat het bombardement afgelopen was, werd de ravage binnenshuis vastgesteld en gingen gezinnen puinruimen tot ze niet meer konden. Daarna bleven ze de rest van de avond bij elkaar en dronken ze 'echte koffie' die mevrouw King had meegebracht.¹⁷

De ravage die door de het bombardement was aangericht in de buurt was gigantisch. Ook was de stemming totaal omgeslagen bij buurtbewoners. Iedereen was vermoeid, bleek en verbitterd. Tyfus was zich aan het verspreiden, mensen moesten verhuizen vanwege de vernielingen, er was geen eten en geen vooruitzicht op verbetering. Ondanks alles probeerde het gezin positief te blijven, maar in deze tijden bleek dat lastig.¹⁸

Conclusie

Deze momenten in het dagboek dat Greet bijhield geven inzicht in het leven van een gezin in de Tweede Wereldoorlog in Amsterdam-Zuid. Het verhaal van Berdi laat een persoonlijk perspectief zien van de oorlog. Het leven in Amsterdam ging zo goed en zo kwaad als het kan door. Om de hoop er een beetje in te houden probeerden ze dagelijks te wandelen door Amsterdam-Zuid en had het pleeggezin vaak familie en vrienden over de vloer.

Het 'gelukskindje' bleef uiteindelijk tot het einde van de oorlog bij Greet en Cor. Twee dagen na de bevrijding stonden haar vader en moeder voor de deur. Vanaf

dat moment begon (weer) een heel nieuw leven.

Berber van der Kaaij is masterstudente Publieksgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Vorig jaar heeft zij haar bachelorscriptie geschreven over het dagboek van Beri en het dagelijks leven tijdens de Tweede Wereldoorlog onder begeleiding van Danielle van den Heuvel.

Eindnoten

- 1 Op de kaart zijn met groen de woonadressen aangegeven en de rode stippen zijn de desbetreffende rampplekken.
- 2 B. Vieyra-Pront, *Berdi. Dagboek over een onderduikstertje, 1942-1945* (Zoetermeer 2012) 72-73.
- 3 Ibidem, 73.
- 4 Joods Monument, zondag 20 juni 1943, 'Grossaktion', <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/584721/zondag-20-juni-1943-grossaktion> (geraadpleegd op 16 mei 2024).
- 5 Vieyra-Pront, *Berdi*, 73.
- 6 Netwerk Oorlogsbronnen, 'Razzia Amsterdam 20 juni 1943'.
- 7 Vieyra-Pront, *Berdi*, 230-31.
- 8 Ibidem.
- 9 *Nieuws van dezen dag* (27 oktober 1944); Netwerk Oorlogsbronnen, 'Fusillade in Amsterdam, 24 oktober 1944'.
- 10 'Familieberichten', *Deutsche Zeitung in den Niederlanden* (24 oktober 1944).
- 11 *Nieuws van dezen dag* (27 oktober 1944); 'Massa-moord te Amsterdam', *Amigoe di Curacao: weekblad voor de Curacaosche eilanden* (27 oktober 1944).
- 12 'Regeringsmededeling', *De Waarheid* (4 november 1944).
- 13 Vieyra-Pront, *Berdi*, 231.
- 14 Ibidem, 241-242.
- 15 Vieyra-Pront, *Berdi*, 242; Stadsarchief Amsterdam, Woningkaarten (5445), inv.nr. 229, woningkaart Memlingstraat 3 Amsterdam.
- 16 Vieyra-Pront, *Berdi*, 242.
- 17 Ibidem, 243.
- 18 Ibidem, 244.